Contributed by Romeo Meertens
zaterdag, 27 oktober 2012 - Last Updated zaterdag, 27 oktober 2012

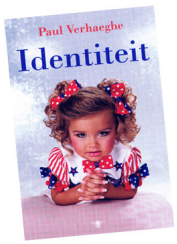

Het boek Identiteit van de Belgische psychotherapeut Paul Verhaeghe heeft zowel in België als in Nederland veel lezers gevonden. Terecht. Verhaeghe onderzoekt hoe wij als mensen, onder invloed van het neoliberalisme veranderd zijn. Verhaeghe is een Freudiaanse psychotherapeut. Tot in de jaren tachtig was de interesse voor de ideeën van Freud bij links – en trouwens ook bij rechts – groot. Volgens Verhaeghe is het verdwijnen van de belangstelling voor de psychoanalyse geen toeval. Hij wijdt deze teloorgang aan diepgaande culturele veranderingen die zich de laatste dertig jaar voltrokken hebben en die vooral te maken hebben met de manier waarop ons ‘zelf’ ervaren.

Volgens Verhaeghe ontstaat ons zelfbewustzijn doordat we vanaf het moment dat we geboren worden in staat zijn om relaties met andere mensen op te bouwen. Als klein kind ontwikkelen we ons binnen de geborgenheid die onze ouders ons bieden, later worden we autonomer, maar we kunnen die autonomie alleen maar vorm geven in relaties met anderen. Freund ontwikkelde de psychotherapie in een periode dat mensen van buiten af aan een streng disciplineringsproces onderworpen waren, wat tot allerlei psychische problemen leidde. De psychotherapie probeerde hen van die problemen af te helpen. Vanaf het midden van de twintigste eeuw kreeg het autonome zelf meer ruimte, veel van de problemen waar de psychotherapie een oplossing voor had verdwenen, en zo verdween ook de belangstelling voor de psychotherapie.

Toch is ook de de moderne autonome mens niet vrij van psychologische problemen. Veel mensen zijn tegenwoordig wel autonoom, maar slagen er maar moeilijk in om zinnige relaties met anderen op te bouwen. Oude sociale structuren, waarin mensen zich vroeger hun hele leven moesten aanpassen zijn weliswaar afgebroken, maar daarvoor in de plaats is de alomvattende structuur van de markt gekomen. Verhaeghe is op zijn best als hij aan de hand van allerlei voorbeelden laat zien dat veel verworvenheden van de jaren zestig, die toen de belofte hadden van een menselijke samenleving en met name de nadruk op persoonlijke autonomie, zijn verworden tot iets waarbij je veel vraagtekens kunt stellen. Verhaeghe werpt bijvoorbeeld de vraag op of de invoering van het studiehuis in Nederland niet vooral leidt tot harde en carrière-gerichte jongeren.

Verhaeghe vervalt gelukkig nooit in een verheerlijking van het verleden, hij laat duidelijk zien dat waarden en normen nooit van buiten af opgelegd kunnen worden maar dat mensen hier zelf een rol in spelen. Dat de roep om normen en waarden tegenwoordig zo luid klinkt, bewijst volgens hem alleen maar dat we veranderd zijn door het neoliberalisme en we die normen en waarden niet meer in onszelf terug kunnen vinden. Tegelijkertijd laat Verhaeghe zien hoe mensen met name op hun werk juist steeds minder vrijheid hebben. Bij een management dat alleen nog maar in cijfers gelooft kunnen ambachtelijke vaardigheden geen waardering meer vinden.

Het centrale probleem dat Verhaeghe aankaart is dat het autonome zelf alleen maar zin en betekenis aan het leven kan geven als het gevoed wordt door een rijke cultuur, door gecompliceerde verhalen, kortom door een ander. Verhaeghe wijst er op dat Freud van mening was dat de mens een grote behoefte aan begrenzing heeft. Volgens diezelfde Freud, en daar stond Freud niet alleen in, hebben mensen tegelijkertijd ook een grote behoefte aan vrijheid. Het neoliberalisme maakt mensen psychisch ziek omdat het alleen de behoefte aan vrijheid erkent, en dan ook nog slechts op een heel beperkt manier.

Het is misschien jammer dat in Identiteit iets te weinig aan bod komt dat een andere arbeidsorganisatie die tegenstelling tussen de menselijke behoefte aan begrenzing en de menselijke behoefte aan vrijheid minder absoluut zou kunnen maken. Werkelijk creatieve arbeid kenmerkt zich door een gelijktijdig gevoel van vrijheid en creativiteit, en dat maakt het ook tot zo’n aangename

ervaring. Voor wie over al deze dingen wil nadenken is Identiteit zeker het lezen waard. Identiteit is een prachtig en uiterst lezenswaardig boek, dat ook zeer geschikt is om met een lees- en discussiegroep te lezen.

Deze bespreking verscheen oorspronkelijk op Grenzeloos